

Володимир ПРИШЛЯК

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

Культурний простір Гетьманщини доби Данила Апостола

В усі часи культура завжди була і залишається найліпшим віддзеркаленням того стану соціуму, в якому він перебуває. Натомість культурна політика передбачає сукупність свідомих дій чи утримання від дій в суспільстві, спрямованих на досягнення певних культурних цілей шляхом оптимального використання усіх фізичних та духовних ресурсів, що їх посідає суспільство. Відомий американський фахівець з економіки культурної сфери Дж. Марк Шустер, наприклад, виокремив чотири головних аспекти (чи стадії), правда, для культуротворчого процесу, а саме: 1) формування культурної політики чи, у вузькому сенсі, культурне планування – визначення цілей та основних засад; 2) фінансування чи, ширше, економічна підтримка культури; 3) управління; 4) фактичне творення культурно-мистецьких вартостей чи, іншими словами, культурне виробництво¹.

Класична Гетьманщина, а точніше її десять полків на Лівобережжі разом із тогочасним „правобічним” Києвом, ніколи не охоплювала усієї етнічної української території, оскільки поза її межами лишалися Слобожанщина, все Правобережжя, а також Поділля, Галичина, Волинь та інші регіони. Від 1654 р. Військо Запорозьке або так звана Мала Росія існувала під дедалі жорсткішим протекторатом Московського царства, проте її центробіжного значення для подальшого формування української нації та культури важко переоцінити. Тут усталився своєрідний республіканський устрій з виборністю „вольними голосами” всього державного управління, тут було досягнуто високого для тогочасної Європи рівня освіченості населення (у 1748 р. лише у семи полках Гетьманщини було 866 народних шкіл, тобто приблизно одна школа припадала менш ніж на 1000 мешканців²). Саме в середині XVII ст. внаслідок релігійно-культурного відродження та Визвольної війни (в сучасній польській

¹ J. M. Schuster, *The Cultural Policy*, Chicago 1985, p. 10.

² В. Крупницький, *Культурне життя України за гетьмана Данила Апостола*, Кіль [б. р.], с. 5.

історіографії термінологічно прийнятну як епоху *Ogniem i mieczem* замість старої *Wojny domowej*), що породили козацько-гетьманську державу, вперше чітко окреслилася спільнота, яку можна назвати українським народом – із власною самобутньою культурою, в якій поєдналися елементи питомо національні, а також польські, південнослов'янські, візантійські та навіть східні, тюркські риси тощо.

Гетьманам України у їхньому щедрому патрунуванні церковного будівництва, книгодрукування, освіти, вже не треба було запрошувати іноземних майстрів – власних вистачало, і то не лише на самих себе, а й на цивілізування своїх північних сусідів, як показали подальші події. Певна іронія долі та ситуації полягала в тому, що Московське царство, свідомо та несвідомо нівелюючи культурну самобутність українців, водночас широко використовувало українські культурні сили для власного розвитку³. Проведена московським патріархом Никоном у другій половині XVII ст. церковна реформа робилася переважно силами українців; розвій науки, освіти, мистецтва, навіть формування російської літературної мови – значною мірою заслуга українців Мелетія Смотрицького, Теофана Прокоповича, Стефана Яворського та багатьох інших. Найбільшого розмаху гетьманське патрунування церковного будівництва, освіти, книгодрукування набрало за часів попередника Данила Апостола – Івана Мазепи (1687 – 1709), який настільки щедро фінансував із державної скарбниці – Генерального військового скарбу зведення нових храмів, що дослідники архітектури навіть оперують спеціальним терміном „мазепинське бароко”⁴. Однак поразка відчайдушної спроби Мазепи вивільнитися з-під впливу Московії шляхом укладання союзу зі шведським королем Карлом XII призвела до хвилі жорстоких репресій та різкого обмеження автономії Гетьманщини. Саме до Полтавської катастрофи 1709 р., на думку Ю. Шевельова, Україна мала власну траєкторію розвитку. Після Полтавської битви вона вступила в колоніальний період. Тому дополтавська Україна різко відрізнялася від післяполтавської хоча б тим, що до 1709 р. була суб'єктом, а відтак стала об'єктом історичного процесу⁵. Четверть століття інтенсивного творення нової Російської імперії не минуло безслідно для культурного поля Гетьманщини. На терені культури репресії виявилися в указі Петра I від 5 жовтня 1720 р., яким фактично було заборонено укра-

³ К. Харламович, *Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь*, Казань 1914, т. I; (т. II цієї студії було втрачено); D. Sanders, *The Ukrainian Impact on Russian Culture. 1750–1850.*, Edmonton 1985; Б. Корчмарик, *Духовні впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України*, Львів 1993.

⁴ С. Павленко, *Іван Мазепа як будівничий української культури*, Київ 2005, с. 139–153, 239–246.

⁵ Ю. Шевельов, *До питання періодизації історії української мови* [в:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, зб. наук. праць, Львів 1998, вип. 5: *ПРОСФОНІМА: Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича*, с. 691.

їнське книговидання, оскільки двом провідним і найбільшим в козацькому Гетьманаті друкарнях – Київській та Чернігівській дозволявся лише передрук церковних книг за умови їхньої цілковитої тотожності з російськими виданнями – „дабы никакой разни и особаго наречія во оных не было”⁶. Відтоді козацька Україна поступово набувала статусу звичайної російської провінції, периферії, особливістю якої порівняно з центральними російськими губерніями була послідовна боротьба за викорінення всіх залишків місцевої самобутності. Зокрема, урядові заборони стосовно книгодрукування українською мовою зробили національну літературу на теренах Гетьманщини упродовж усього XVIII ст. фактично рукописною.

Загалом відносно усталений український скоропис, започаткований острозькою, а згодом розвинений та удосконалений київською школою, наприкінці XVII – на початку XVIII ст. піддавався помітним впливам російської скорописної школи⁷. Тим паче, що услід за указом Петра I 1720 р. про заборону друкувати книги українською мовою, за новим указом його онука – Петра II від 18 березня 1729 р. усі державні постанови і розпорядження мали мати переклад з української виключно російською мовою⁸. Однак численні фонетичні, морфологічні, словотворчі, лексичні ті синтаксичні особливості засвідчують україномовну приналежність писемних пам’яток. Для прикладу, літера „ѣ”, зазвичай, вживалася за етимологічним принципом, позначаючи звук [i], у деяких випадках присутнє було неповторне і характерне українське укання, тобто вживання [y] на місці етимологічного [o]: *Шептакувскую волость*, вживання літери „ы” у словах, як наприклад, у дієслові *учинылися*, питомо українські специфічні лексеми, на кшталт: *чолом*, *чолопоклоненіє*, *Днѣпро*, *Кѣданскѣ* і т. п.⁹. Тому, наприклад, у листах продовжувала домінувати староукраїнська („нижча” канцелярська або „проста” мова) з явними тенденціями до все більш зрусифікованого варіанту. Староукраїнська писемна ділова мова у різних сполученнях і формах насамперед вживалася у приватній кореспонденції, передусім у колі козацької старшини¹⁰.

Гетьманські офіційні документи доби Данила Апостола за стилем написані українським, козацьким скорописом. Український скоропис залишається нині, по суті, до кінця не вивченим, а відтак не врахованим у сучасній письмовій рукописній та каліграфічній практиці. Кириличний скоропис в Україні першої

⁶ Я. І с а є в и ч, *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*, Львів 2002, с. 251.

⁷ В. М. М о й с і є н к о, *Житомирський рукописний кодекс XVIII ст.* [в:] *Гисторія... Г. Граб'янки / Лѣтопись краткій ...*, упоряд. В. М. Мойсієнко, Житомир 2001, с. 14–15.

⁸ Библиотека Российской академии наук, отдел рукописей (Санкт-Петербург), ф. Основное собрание, № 16.8.12, л. 128–129.

⁹ Л. Б е л е й, *Короткий текстологічний аналіз* [в:] *Договори і постанови...*, упор. О. Алфьоров, Київ 2010, с. 14–15.

¹⁰ З. К о г у т, *Розвиток малоросійської самосвідомості і українське національне будівництво* [в:] *Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України*, Київ 2004, с. 94.

третини XVIII ст., як і в попередні періоди, не мав єдиного стандарту написання літер. Перегляд різних писемних документів за 1727–1734 рр. дає дуже багато варіацій написання кожної з літер, конфігурація котрих еволюціонували з часом. Виносні букви, на відміну від рядкових, писалися з деякими відмінностями. На це накладалася різниця в почерках, яких доволі багато. Бачимо всі варіанти: від старанно виписаних, майже друкованих, літер і до вільного „каліграфічного” написання¹¹. Хоча для більшості гетьманських листів 1729–1734 рр. притаманний акуратний і неповторно бароковий почерк генерального писаря Михайла Турковського, який блискуче розпоряджався „просторовим шаром” аркуша листа чи універсалу¹². Композиційно й просторово цей аркуш, на думку художника і дослідника Віталія Мітченка, „можна порівняти з фасадом барокової кам’яниці, коли „читати” його згори вниз. Спочатку йдуть темпераментні закрути й розчерки, що дають зоровий акцент початку напису й вертикальну сув’язь першим рядкам. Вони утворюють подоби́зну барокового картуша з характерною для української архітектури цього періоду динамікою та асиметрією в деталях. Далі починається ре́вна, вишукано-віртуозна й вивірена робота: написання слів і складання горизонталей рядків у вертикальний масив напису, де функцію в’язуючої речовини виконують вертикальні зв’язки лігатур. І наприкінці напису – розчерк, який є засобом психологічної розрядки після напруженої праці. Така складна просторово-лінійна ритміка притаманна саме українському скорописові. Європейська каліграфія цього часу ритмічно більш розмірена. Просторовий шар аркуша, в якому знаходиться масив напису, неглибокий. Розчерк раціональний і пружний, мов стиснена пружина. В російському скорописові цього періоду роль психологічних розрядок, поряд із розчерками, виконували виносні елементи літер, через що напис виходив більш нерівний, пульсуючий”¹³.

Державною культурною політикою новопосталої імперії стало пряме переслідування власне української культури (а не українського православ’я, як це інколи траплялося за польського панування). Натомість церква, що раніше була в козацькій Україні одним із стовпів національної окремішності та культури, особливо – „високої”, тепер, не без впливу репресій за правління Петра І, ставала частиною загальноросійської церкви – Московського патріархату, фактично перетворилася на елемент імперського державного механізму й також запрацювала на нівелювання духовного, культурного життя, викорінення української самотності.

Миргородський полковник, а відтак гетьман Данило Апостол залишив непіре́сичний слід на культурному полі Гетьманщини. Відомо, що спудей Києво-

¹¹ В. В. Панащенко, *Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (на матеріалах Лівобережної України)*, Київ 1974, с. 67, 99, 109.

¹² В. Пришляк, *З листування Данила Апостола* [в:] „Український археографічний щорічник”, Київ 2010, нова серія, вип. 15, с. 387.

¹³ В. Мітченко, *Мистецтво скоропису в просторі українського барокко* [в:] „Український світ”, 1991, № 1, с. 25.

Могилянської академії Пилип Орлик ще на початку 1693 р. написав панегіричного вірша *Prognostyk szczęśliwy* (повна назва – „Щасливе передбачення тріумфальної перемоги над ворогом із гербових знаків вельможного його милості пана Даниїля Апостола, діяльного і в рицарській справі досвідченого миргородського полковника Війська Їх Царської Пресвітлої Милості Запорозького”), який того самого року вийшов друком у Києві з ілюстраціями знаного гравера Івана Щирського¹⁴. Приводом і сюжетом для цього панегірика стала успішна відсіч 20-тисячного набігу кримських татар на Гетьманщину 1692 р., де особливо відзначився Миргородський полк Данила Апостола, який не лише вдало переслідував ординців, але й зумів наздогнати й відбити ясир та повернути награвоване майно. З бароковою пишномовністю Орлик прогнозував невідворотність козацької перемоги, спираючись на символіку герба „Юнчик”¹⁵. Поетична образність у відтворенні динаміки битви простежується, зокрема, у четвертій строфі вірша:

„Магометанське страховисько вже нахилило свої роги у вигляді півмісяця, щоб вразити руського Геркулеса в ноги.

Але та, що сильніша будь-якого озброєного полку [Діва Марія – Авт.], випустила гербові перунові стріли просто в мерзенну шию”¹⁶.

Услід за гетьманом Іваном Мазепою, Данило Апостол в 1708 р. сприяв також друкові за свої кошти в сирійському Алеппо *Євангелія* арабською мовою, про що свідчать ініціали та герб миргородського полковника, поміщені на звороті першої сторінки видання¹⁷.

Прикладом високого рівня освіченості серед козацької старшини та відповідного рівня освіти в козацькому Гетьманаті свідчили окремі сторінки з біографії середульшого гетьманового сина – Петра Апостола, згодом лубенського полковника. Свого часу, коли виникла справа наказного гетьмана Павла Полуботка, Петро змушений був залишитися в якості батькового заручника у Санкт-Петербурзі й відомий як автор франкомовного щоденника за 1725–1727 рр.¹⁸.

¹⁴ F. Orlik, *Prognostyk szczęśliwy*, Київ 1693.

¹⁵ Д. Степовик, Іван Щирський: Поетичний образ в українській барокковій гравюрі, Київ 1988, с. 88–91.

¹⁶ Д. Степовик, Українська гравюра бароко: майстер Ілля, Олександр Тарасевич, Леонтій Тарасевич, Іван Щирський, Київ 2013, с. 424.

¹⁷ Д. А. Морозов, *Арабское Евангелие Даниила Апостола (К истории первой арабской типографии на Востоке)* [в:] „Архив русской истории”, Москва 1992, вып. 2, с. 193–203; I d e m, *Вифлеемский экземпляр арабского Евангелия Даниила Апостола* [в:] „Архив русской истории”, Москва 2007, вып. 8, с. 645–651.

¹⁸ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису (далі – ІР НБУВ), ф. VIII: Київський університет св. Володимира, № 133м/79, 192 арк.; *Дневник Петра Даниловича Апостола (май 1725 г. – май 1727 г.)*, публ. А. Лазаревского [в:] „Киевская старина”, 1895, т. L, № 7 (июль), (№ 8 (август)), с. 100–155.

За свідченням австрійського історика Йоганна Християна Енгеля – автора „Історії України й українських козаків”, що побачила світ у Галле 1796 р., Петро Апостол вільно володів латиною, французькою, німецькою, італійською, польською мовами. Ймовірно, саме він мав безпосередній стосунок, хоча Б. Крупницький не без підстав сумнівався з цього приводу, до німецької публікації біографії батька – новообраного гетьмана (General von Klein-Russland), що вийшла друком на сторінках лейпцизького часопису „Die Europäische Fama”¹⁹ та окремої спеціальної брошури, присвяченої життєпису Д. Апостола, що побачила світ у Берліні того ж таки 1728 р.²⁰ Можливо, Петро Апостол також мав якісь відношення і до поданої інформації про батька, яка увійшла до третьої частини спогадів німецького (брауншвейзько-ганноверського) посланника Фрідріха Християна Вебера, що вийшли друком 1740 р. в Ганновері у книзі під назвою *Das veränderte Russland* (Змінена Росія). Тут, до речі, згадано, що у серпні 1728 р. цар Петро II подарував Лубенський регімент, в якому – 6000 козаків, синові гетьмана – полковнику Петрові Апостолу²¹.

Важливим фактором формування самобутньої ментальності українців була література. Літературний простір Гетьманщини цієї доби представлений низкою творів, однак на перший план виходить знаменита шкільна драма, присвячена 80-річчю початку Хмельниччини 1648–1657 рр., під оригінальною назвою *Милость Божія, Україну от неудобносимих обид людских чрез Богдана Зіновія Хмельницького, преславного воиस्क Запорозьких гетьмана, свободившая і дарованими єму над ляхами побідами возвеличившая, на незабвенную толиких єго щедрот пам'ять репрезентованная в школах кієвських 1728 літа*²². Вона постала фактично на відзначення щасливого відновлення гетьманства, так само як і панегірик Якова Галяховського Петру II *Ехо радости, привѣтство и благодареніє изъ Малыя Россіи*, повна назва – *Ехо радости привѣтства и благодаренія на превозделъный, преславный, и всемилостивѣйшій гласъ Богомъ данного, Богомъ вѣнчанного, и Богомъ превознесенного, благовѣрного, и благочестивого, и христолюбивого, Всепресвѣтлѣйшого и Дѣржавнѣйшого Великого Государя нашего Петра Второго Императора и Самодержца Всероссійского, тако обще всему Россійскому народу новымъ монархою Всероссійскія імперіи престола імператорской корони и священного помазанія воспріятіє обявлив-*

¹⁹ Die Europäische Fama, welche den gegenwärtigen Stand der vornehmsten Höfe entdeckt, Leipzig 1728, t. 315, s. 217–230; Б. К р у п н и ц ь к и й, *Біографія гетьмана Данила Апостола в німецькому журналі за 1728 р.* [в:] *Науковий збірник Українського вільного університету в Празі*, Прага 1942, т. III, с. 215.

²⁰ *Nachricht von der Wahl des neuen Feldherrn der Kozacken Daniel Apostel, nebst dessen kurzgefasster Lebenserzählung aus dem Russischen gezogen*, Berlin 1728.

²¹ F. Ch. W e b e r, Des veränderten Ruslands Dritter Theil, die Regierung der Kayserin Catharina und des Kaysers Petri Secundi, und sonst alle vorgefallenen Merkwürdigkeiten in sich haltend, Hannover 1740, s. 148.

²² *Українська література XVIII ст. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори*, упор. О. В. Мишанич, Київ 1983, с. 306–324.

ший, яко и собственно Мароссійскому народу, ко удовольствованію своему, по прежнему обыкновенію имѣти гетмана повелѣвший изъ Малыя Россіи: чрезъ всенайпоследнѣйшого раба, и всенижайшее подножіе, зъ училищъ Кіевскихъ славенолатинскихъ ученика, Якова Галяховского, въ достодолжный даръ, яко Всемиловитѣйшому Государю своему: Его Императорскому Величеству: про-изнесся: Лѣта царя царствующихъ: 1728, мѣсяца марта 10 дня ²³. Автор твору *Ехо радости, привѣтства и благодареніе изъ Малыя Россіи* наголошував на історичній справедливості відновлення гетьманства. Постать гетьмана згадується у рядках: „Намъ убо, малороссіяномъ, егда всемиловитѣйшій госу-даръ нашъ по собственному благоволенію своему благодотребнаго вожда Данила Апостола подати изволилъ, не токмо неудобопостижнымъ благополучіемъ, но и превеличайшою ползою всѣхъ насъ облагодѣтелствовалъ есть”²⁴.

Натомість, у *Милості Божій* новобраний гетьман Данило Апостол прославляється разом із російськими монархами та Києво-Могилянською академією:

„... Даждь і его вірному вождю Даніілу
Здравіє, долготу дній, во всем спіх і силу!” ²⁵.

Проблема авторства до нині залишається невиясненою. За однією з версій вона належить Інокентію (в миру – Іван) Неруновичу – викладачеві у 1727–1728 рр. курсу поетики в Києво-Могилянській академії, який згодом виїхав до Москви викладати риторику в Слов’яно-греко-латинській академії, де був професором філософії і префектом Академії, а відтак став відомим єпископом-місіонером у Сибіру²⁶. Іншим автором цього історичного мораліте міг бути ще один викладач пітики Києво-Могилянської академії 1727–1729 рр., а саме Теофан (в миру Теодор чи Федір) Трофимович²⁷. Можливо, варто робити висновок про те, що драма написана не одним, а, принаймні, трьома авторами²⁸.

²³ А. И. С о б о л е в с к и й, *Панегирикъ 1728 года* [в:] „Чтения в Историческом обществе Нестора-леторисца”, Киев 1896, кн. XI, отд. III: *материалы*, под. ред. А. М. Лазаревского, с. 39–45.

²⁴ *Ibidem*, с. 44.

²⁵ *Українська література XVIII ст.*, с. 322.

²⁶ Слово многоци́нне. *Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху бароко (кінець XVI–XVIII століття)*, упор. В. Шевчук, В. Яременко, Київ 2006, кн. 4: *Література пізнього бароко (1709–1798 рік)*, с. 573. Про те, що *Милість Божа* (1728) здогадно І. Неруновича, зазначає В. Шевчук у передмові: *Суспільно-політична думка в Україні від 1710-го по 90-ті роки XVIII століття* [в:] *Тисяча років української суспільно-політичної думки У 9-ти т.*, Київ 2001, т. 4, кн. 1. *Перша третина XVIII ст.*, упор., прим. В. Литвинова, передм. В. Шевчука, с. 16, 63.

²⁷ З. І. Х и ж н я к, *Трофимович Федір* [в:] *Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст.*: енциклопед. вид., упор. З. І. Хижняк, за ред. В. С. Брюховецького, Київ 2001, с. 540.

²⁸ Я. Г о р д и н с ь к и й, „*Милость Божія*”, українська драма з 1728 р. [в:] „*Записки НТШ*”, Львів 1925, т. CXXVI–CXXXVII: *праці Фільольогічної секції*, під ред. К. Студинського, с. 32; *I d e m*, [в:] *op. cit.*, Львів 1927, т. CXLVI: *праці Фільольогічної секції*, під ред. К. Сту-

Козацьке літописання цієї доби представлено іменем гадяцького полковника Григорія Граб'янки²⁹. В сучасній історіографії висловлюються слушні й обгрунтовані сумніви стосовно правдивого авторства Граб'янкового літопису, зважаючи на його постійну зайнятість та стрімкий кар'єрний ріст в козацько-старшинських чинах та рангах – від рядового козака, полкового хорунжого, сотника, осавула, судді й, нарешті, до полковника Гадяцького полку³⁰.

Успіхи у культурному житті Гетьманщини найбільш виразно підводили ризик у утвердженні козацької автономії. Відроджена після затяжного несприятливого періоду економіка гарантувала добре підґрунтя для поступу в царині культури. Гетьманські універсали надавали підтримку закладам освіти й передовсім Д.Апостол підняв із занепаду після Мазепиної поразки Києво-Могилянську академію. Універсалом від 14 січня 1729 р. він підтвердив за академією і братським монастирем всі маєтності³¹, а 19 січня 1732 р. надіслав чолобитну на ім'я імператриці Анни Іоанівни із проханням відновити фінансування академії у розмірі 200 рублів субсидії з Військового скарбу, припинену свого часу Малоросійською колегією³². Відомі також листи гетьмана, датовані 26 січня – 7 лютого 1733 р., до ректора Київської академії Амвросія Дубневича про заборону привертати у підданство козаків, які мешкали у маєтності Академії у селі Мотовилівка Київської сотні Київського полку³³.

В історії Києво-Могилянської академії визначну роль відіграв київський архієпископ Рафаїл Заборовський, який був призначений на цю посаду 1731 р. замість засудженого під претекстом, що не відслужив молебня з нагоди вступу на престол цариці Анни Іоанівни у 1730 р. та засланою в російську глибинку аж на Вологодщину, Варлаама Ванатовича. Саме завдяки Р. Заборовському та патронатові гетьмана Академія поволі почала виходити зі стану занепаду із непростих помазепинських часів. У 1732 р. від Синоду ректорові Академії він вистарався звання архімандрита. Професорам і вчителям за заслуги часто надавав грошові винагороди, з власних прибутків найбільш здібних спудеїв Могилянки відряджав на навчання в центрально- та західноєвропейські уні-

динського, с. 28; М. С у л и м а, *Українська драматургія XVII–XVIII ст.*, 3-тє вид., Київ 2010, с. 34.

²⁹ Детальну реконструкцію його біографії див. В. П р и ш л я к, *Григорій Граб'янка (Історико-генеалогічна розвідка)* [в:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, зб. наук. праць, Львів 2011, вип. 20: ACTES TESTANTIBUS: ювілейний зб. на пошану Леонтія Войтовича, с. 550–568.

³⁰ А. Б о в г и р я, *Козацьке літописання в рукописній традиції XVIII ст. Списки та редакції творів*, Київ 2010, с. 76–79.

³¹ В. К р у п н и ц ь к и й, *оп. cit.*, с. 3.

³² Н. О. Г е р а с и м е н к о, *До історії Київської академії в гетьманство Д. Апостола* [в:] *Дніпропетровський історико-археологічний збірник*, за ред. О. І. Журби, Дніпропетровськ 2001, вип. 2, с. 544–547.

³³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 51: Генеральна військова канцелярія, оп.1, т. І, спр. 58, арк. 1–3.

верситети. Для бідних учнів, які повністю ним утримувалися, збудував нову дерев'яну бурсу³⁴. Недарма у ті часи нового розквіту академію почали називати Києво-Могиляно-Заборовською.

Випускники Академії добре проявили себе в царині освіти та просвітництва поза межами Гетьманщини. Ректорами Слов'яно-греко-латинської академії в Москві з 1728 р. були Герман Концевич, а з 1734 р. – Степан Калиновський. Рязанський єпископ з 1726 р. Гавриїл Бужинський відновив у Рязані слов'яно-латинську школу, псковський єпископ з 1731 р. Варлаам Леницький заснував там також школу – майбутню семінарію. Іларіон Рогалевський, з 1732 р., архієпископ казанський, заснував в 1733 р. школу в Зилантові біля Казані, з якої розвинулася пізніше Казанська духовна академія. Гедеон Вишневецький, з 1727 р. єпископ Смоленський, відкрив у Смоленську слов'яно-латинську школу яка стала основою пізнішої семінарії, а також низку шкіл в Дорогобужі, Рильську, Білому, В'яземську. Єпископ В'ятський – Лаврентій Горка у 1733 р. заклав основу майбутньої семінарії. Герман Концевич, який з 1731 р. обіймав посаду архангельського архієпископа, заснував у Холмогорах слов'яно-латинську школу, що стала основою пізнішої Архангельської семінарії. Інокентій Кульницький, вікарій тобольського митрополита з 1727 р. заснував у Іркутську відразу дві школи: з російською та монгольськими мовами викладання. Згаданий вже Інокентій Нерунович, з 1732 р. – єпископ іркутський, успішно навертав на православ'я тунгусів у Східному Сибіру. За часів Апостола, зокрема, у 1732 р. київські спудеї засновували школи в Сербії, серед них відомий Михайло (Мануїл) Козачинський³⁵. Чимало молоді з України студіювало в німецьких та інших західноєвропейських університетах³⁶.

Гетьман і козацька старшина традиційно здійснювали покровительство монастирям. Київському Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирю, наприклад, у 1730–1731 рр. Д. Апостол підтвердив право на маєтності в Острі³⁷. Власною персоною разом із дружиною та молодшим сином Павлом – миргородським полковником постійно опікувалися заснованим 1670 р. заходами і коштом їхнього батька і діда Павла Охрімовича Апостола Свято-Михайлівським монастирем в облюбованих родинною Сорочинцях³⁸.

У 1730 р. було завершено спорудження Трапезної церкви Софійського собору в Києві, розпочате ще у 1722 р. У 1727–1733 рр. тривало зведення на

³⁴ В. Крупницький, *op. cit.*, с. 4.

³⁵ *Idem*, с. 4–5; І. Ш е ц ь, *Діяльність українських православних місіонерів у XVIII столітті*, Луцьк 2009, с. 40–43, 52, 70–83, 98.

³⁶ D. O l i a n ĉ y n, *Aus dem Kultur- und Geistesleben der Ukraine, II: Schule und Bildung* [w:] „Kyrios“, Königsberg; Berlin 1937, jg. 2, h. 3–4, s. 28–32.

³⁷ Документальна спадщина Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві XVI–XVIII ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, зб. документів, автори-уклад. Ю. А. Мицик та ін., Київ 2011, № 234–236, с. 297–299.

³⁸ Л. Р о з с о х а, *Сорочинський Святомихайлівський монастир: Історико-краєзнавча розвідка*, Миргород 2008, с. 7–8.

кошти гетьмана „Апостолової дзвіниці” у Свято-Михайлівському монастирі у Видубичах³⁹. 1731 р. розпочалося будівництво дзвіниці Успенського собору Києво-Печерської лаври, що тривало аж до 1744 р. На запрошення митрополита Рафаїла Заборовського в лютому 1731 р. із Москви до Києва було направлено „для строения новой колоколни, архитектора иноземца” Йогана-Готфріда Шеделя⁴⁰. Крім того, у квітні того ж року обумовлювалося: „токмо оная колоколня добримъ архитектурскимъ маистерствомъ [...] состроенна бы была искусно и крѣпко”⁴¹.

Й.-Г. Шедель, крім дзвіниці, працював над спорудженням галереї на Ближніх та Дальніх печерах, ключні та кухні з келіями – в Лаврі, розпочав реконструкцію навчального Мазепинового корпусу Академії на Подолі, а також будинок митрополита, дзвіницю і ворота в Софійському монастирі, окрім того проектував Андріївську церкву⁴². На той час Велика лаврська дзвіниця стала найвищою спорудою в Російській імперії (96,5 м). Сам Шедель, який будував її аж до 1745 р., писав про неї з невимовною гордістю: „[...] сия звонница в Киево-Печерской лавре трудом моим сделана, коим образом той во всей Руси и в Европе другой необыщется... и по вечность оная дзвонница стоять будет”⁴³.

У серпні 1732 р. гетьманський внук Д. Апостола – Павло Апостол у Санкт-Петербурзі від імені діда запрошував канцлера графа Г. І. Головкина „съездить в Сорочинцы ради посещения здѣланной вашея велможности (Д. Апостолом – В. П.) новой каменной церкви”⁴⁴ – Спасо-Преображенського храму, справді унікальної мистецької пам’ятки України першої половини XVIII ст., спорудженої у стилі рококо, точніше у характерному перехідному стилі від бароко до рококо. Збереглися листи гетьмана до київського генерал-губернатора та Матвія Жураковського з Шептаківської волості до господаря гетьманського двору Костантія Острожського від 19–22 березня 1733 р. про видання дозволу (паспорта) та організацію перевезення зі сотенного міста Новгородка Стародубського полку до Кременчука байдаками Дніпром вапна і тертиць для завершення будівництва цієї кам’яної церкви⁴⁵. Про її спорудження існує

³⁹ ЦДІАК України, ф. 130: Києво-Видубицький Михайлівський Чудівський Всеволозький чоловічий монастир, оп. 3, спр. 27, арк. 88; В. У л ь я н о в с к и й, *Видубицький чуда архангела Михаила монастырь. История в лицах, памятниках архитектуры и церковного искусства*, Київ 2009, с. 479.

⁴⁰ Архив внешней политики Российской империи Историко-документального департамента Министерства иностранных дел Российской Федерации (Москва), (далі – АВПРИ), ф. 124: Малороссийские дела, оп. 124/1, 1731 г., д. 9, л. 1–3.

⁴¹ ЦДІАК України, ф. 128: Києво-Печерська лавра, оп. 1 заг., спр. 27, арк. 96.

⁴² И. Э. Г р а б а р ь, *Готфрид Шедель [в:] Петербургская архитектура в XVIII и XIX веках*, Санкт-Петербург 1994, с. 76.

⁴³ ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 заг., спр. 27, ч. 1, 1731–1759, арк. 84.

⁴⁴ Российский государственный военно-исторический архив (Москва), ф. 846: Военно-ученый архив, оп. 16, д. 25, ч. 18, л. 125.

⁴⁵ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4592, арк. 1–3.

документальне свідчення: „...містечка Сорочинці, Преображенська церква, мурована з окремою дерев'яною дзвіницею, холодна, побудована в 1734 році старанням і на власні кошти малоросійського гетьмана Данила Павлова Апостола”⁴⁶. Ця Свято-Преображенська церква, справді збудована у 1728–1732 рр. на замовлення і кошти гетьмана, мала бути не лише головним військовим храмом Миргородського полку, а в майбутньому і усипальницею гетьмана та його родини – дружини Уляни та дев'ятох дітей: шести доньок і трьох синів. Найвірогідніше, що головним зодчим був Степан Ковнір, який залишив також чудові архітектурні пам'ятки і в Києво-Печерській Лаврі.

Цей хрестоподібний храм в стилі українського бароко спочатку був дев'яти купольним (після пожежі 1811 р., яку спричинила блискавка, його відбудували лише з п'ятьма верхами). Зовні церква опоясана чудовим ліпним декором, так званим „рушниковим” узором. Товщина цегляних стін сягає 1,5 м – це для того, щоб у склеп, який знаходиться в центрі храму влітку не проникало тепло, а взимку – морози. У цьому білому п'яти купольному храмі з позолоченими хрестами знаходиться чудовий, а на сьогодні – унікальний іконостас. Ця грандіозна споруда розміром 22×17 м вирізьблена з липи та вкрита позолотою, яка до сьогодні, на жаль, повністю не збереглася. Глибина різьби цієї перлини українського мистецтва у деяких місцях сягає 20–25 см, що разом із наскрізним ажурним різьбленням створює відчуття легкості та духовного піднесення. Це правий п'ятиярусний іконостас, в якому збереглися майже всі ікони, а їх налічується 117. Весь іконостас ділиться на три частини (приділи): центральний – Преображення Господнього (на честь цього свята і освячено увесь храм), правий приділ – на честь Святої Трійці, а лівий – на честь Покрови Пресвятої Богородиці.

Якщо розглядати іконостас по горизонталі, то в цокольному першому ряді виставлені герби фундаторів храму: гетьмана Данила Апостола та його сина миргородського полковника Павла Апостола. Другий ряд називається головним тому, що до нього входять Царські врата, поряд з яким намісні ікони Спасителя і Богородиці, архангелів Михаїла та Гавриїла; у правому кутку розміщена головна ікона храму „Преображення Господнє”, а в лівому – „Успіння Пресвятої Богородиці”. В цьому ряді є дві чудові ікони – це святий пророк Даниїл та свята мучениця Іуліанія (Уляна) – небесні покровителі та ангели-охоронці гетьмана і його дружини. Поширене твердження, нібито – це реальні портрети Данила Апостола з дружиною, мабуть – не зовсім правдоподібне, оскільки на час спорудження храму гетьманові та його дружині Уляні (з дому – Іскрицькій) було вже за шістьдесят років, тому образи, вочевидь, є узагальненими⁴⁷. Третій ряд – святковий, який складається з невеликих ікон пиріжної конфігурації. Четвертий ряд – апостольський, тому на ньому зображені 12 апостолів – учнів Спасителя,

⁴⁶ Клировая книжка Полтавской епархии на 1902 г., Полтава 1902, с. 414.

⁴⁷ П. М. Жолтовський, *Український живопис XVII – XVIII ст.*, Київ 1978, с. 68–70.

тобто: тут вони зображені по два на кожній великій іконі в зріст людини. По центру цього ряду дивовижна ікона „Господь Вседержитель”, в якій по-особливому поєднані сам іконопис та різьба. У п’ятому ряді зображено чотирьох святих Пророків, другий з яких Мойсей тримає у руках дві кам’яні скрижалі, на яких написані десять Божих заповідей. В середині цього ряду на тлі масивного двохголового „імперського” орла в різьбленому орнаменті знаходиться ікона Божої Матері „Знамення”. Завершується центральна частина іконостасу зображенням розп’яття Ісуса Христа, зліва від нього – образ Богородиці, а справа – святого Іоанна Богослова⁴⁸. Творці Сорочинського іконостасу намагалися включити в канонічні сюжети зображення національних елементів вбрання⁴⁹.

Вище правого кліроса на стіні прибитий дерев’яний щит із зображенням родового герба Апостолів – різновид шляхетського герба „Юнчик” з російським орденом Олександра Невського, врученого Д. Апостолу 1731 р., на червоній стрічці посередині, з чотирма булавами і двома бунчуками у центрі та з рельєфним написом по краях: „За труды и Отечество”. За переказами: саме під цим знаком у храмі завжди стояв і молився Богові гетьман з родиною та генеральною старшиною.

У храмі також збереглося унікальне дерев’яне розп’яття, чавунна квадратна підлога, яка додає старовинній споруді неповторності поміж інших церков. На жаль, не збереглися імена всіх майстрів, які працювали над цим диво-іконостасом. Існують припущення що ці ікони малювали Григорій Левицький та із синами та підмайстрами сам Лука Боровик – представник відомої династії Боровиковських, які жили в Миргороді. Відомо також, що ризи на іконах розписував ієромонах Києво-Печерської Лаври, що працював там пліч-о-пліч з Г. Левицьким – Алімпій Галик (1685–1768), який походив з Галичини і згодом успадкував ім’я Алімпія Печерського⁵⁰.

Отож, у культурному діалозі, де після Переяслава–1654 в одній державі, зійшлися два різні світи: український – традиційний, певною мірою – архаїчний, але за своєю суттю проєвропейський, та російський – абсолютистсько-централізаторський за характером та в засаді проазійський, хоча й кардинально змодернізований у бік Європи, недавніми петровськими реформами, політично вигравав і домінував другий. Однак українське „культуртрегерство” XVIII ст., і за доби Д. Апостола також, стосовно російської культури важко переоцінити, бо навряд чи появилася би така велика і могутня російська культура XIX ст. зі

⁴⁸ В. Щербаківський, *Матеріали до історії українського мистецтва. Іконостас церкви Гетьмана Данила Апостола в с. Сорочинцях* [в:] *Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі*, Прага 1944, т. 5, с. 47–68.

⁴⁹ Л. Пляшко, *Сорочинський іконостас. Ознаки стилю рококо: Мистецтвознавча розвідка*, Київ 2001, с. 49.

⁵⁰ П. Утевська, Д. Горбачов, *Тамна вечера у Сорочинцях* [в:] *Хроніка – 2000*, Київ 1996, вип. 16, с. 122–131.

світовими іменами, якби не благотворний вплив з українських, білоруських та інших земель попередньої епохи. Бо кожна культура, якщо вона питомо національна і цілісна, несе однозначно позитивний заряд і коли вона вкраплюється і акумулюється в іншу культуру, то лише збагачує останню.

Загалом культурне будівництво за правління Данила Апостола не було таким розлогим і масштабним, як за більш тривалої доби Івана Мазепи. Проте на пору гетьманства Данила Апостола культурний простір в Гетьманщині тих часів ще залишався і окреслювався домінуюче українським, багато в чому завдяки свідомій культурній політиці гетьмана, ніби переживаючи останній потужний подих неповторної доби козацького бароко, що от-от мала завершитися. Поступове згортання російської урядової політики лібералізації стосовно Гетьманщини, особливо з початку 1730-х рр., пов'язане із приходом на імператорський престол Анни Іоанівни, супроводжувалося поступовою русифікацією національної еліти, наново сформованої в результаті Хмельниччини середини XVII ст. Згодом, одержавши права російського дворянства та широкі можливості для кар'єри у швидко зростаючій імперії, представники та, особливо, нащадки козацької старшини, як то Безбородьки, Кочубеї, Розумовські, поступово відходили від власного народу, його мови й культури. До майбутнього відносного занепаду української культури на початковому етапі „довгого” українського XIX ст. спричинилися не лише втрата державної підтримки, але й викачування з України її інтелектуальної потуги або свого роду *brain drain* (англ. „витік мізків”) до Москви та Санкт-Петербурга, що було неминучим на вже згаданому рівні „центр – периферія” в межах тогочасного уже єдиного імперського територіального простору.

ДЖЕРЕЛА

- Архив внешней политики Российской империи Историко-документального департамента Министерства иностранных дел Российской Федерации (Москва), (далі – АВПРИ), ф.124: Малороссийские дела, оп. 124/1, 1731 г., д. 9.
- Библиотека Российской академии наук, отдел рукописей (Санкт-Петербург), ф. Основное собрание, № 16.8.12.
- Дневник Петра Даниловича Апостола (май 1725 г. – май 1727 г.), публ. А. Лазаревського [в:] „*Кієвская старина*”, 1895, т. L, № 7 (июль), (№ 8 (август)), с. 100–155.
- Документальна спадщина Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві XVI–XVIII ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, зб. документів, автори-уклад. Ю. А. Мицик та ін., Київ 2011.
- Клировая книжка Полтавской епархии на 1902 г.*, Полтава 1902.
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису, ф. VIII: Київський університет св. Володимира, № 133м/79.
- Российский государственный военно-исторический архив (Москва), ф. 846: Военно-ученый архив, оп. 16, д. 25, ч.18.

- Слово багатоцінне. *Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття) в чотирьох книгах*, упор. В. Шевчук, В. Яременко, кн. 4: *Література пізнього Бароко (1709–1798 рік)*, Київ 2006.
- Українська література XVIII ст. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори, упор. О. В. Мишанич, Київ 1983.
- Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 51: Генеральна військова канцелярія, оп.1, т. I, спр. 58.
- ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4592.
- ЦДІАК України, ф. 128: Києво-Печерська лавра, оп. 1 заг., спр. 27.
- ЦДІАК України, ф. 130: Києво-Видубицький Михайлівський Чудівський Всеволозький чоловічий монастир, оп. 3, спр. 27.
- Die Europäische Fama, welche den gegenwärtigen Stand der vornehmsten Höfe entdecket*, Leipzig 1728, t. 315.
- Nachricht von der Wahl des neuen Feldherrn der Kozacken Daniel Apostel, nebst dessen kurzgefasster Lebenserzählung aus dem Russischen gezogen*, Berlin 1728.
- Orlik F., *Prognostyk szczęśliwy*, [Київ 1693], [w:] Biblioteka Narodowa w Warszawie, nr 2156.
- Weber F. Ch., *Des veränderten Ruslands Dritter Theil, die Regierung der Kayserin Catharina und des Kaysers Petri Secundi, und sonst alle vorgefallenen Merkwürdigkeiten in sich haltend*, Hannover 1740.

ЛІТЕРАТУРА

- Белей Л., *Короткий текстологічний аналіз* [в:] *Договори і постанови...*, упор. О. Алфьоров, Київ 2010, с. 14–16.
- Бовгиря А., *Козацьке літописання в рукописній традиції XVIII ст. Списки та редакції творів*, Київ 2010.
- Герасименко Н. О., *До історії Київської академії в гетьманство Д. Апостола* [в:] *Дніпропетровський історико-археографічний збірник*, за ред. О. І. Журби, Дніпропетровськ 2001, вип. 2, с. 544–547.
- Гординський Я., *Милость Божія, українська драма з 1728 р.* [в:] „Записки НТШ”, Львів 1925, т. CXXVI–CXXXVII: *праці Фільологічної секції*, під ред. К. Студинського, с. 1–32.
- Гординський Я., *Милость Божія, українська драма з 1728 р.* [продовження] [в:] „Записки НТШ”, Львів 1927, т. CXLVI: *праці Фільологічної секції*, під ред. К. Студинського, с. 1–32.
- Грабарь И. Э., *Готфрид Шедель* [в:] *Петербургская архитектура в XVIII и XIX веках*, Санкт-Петербург 1994, с. 70–77.
- Жолтовський П. М., *Український живопис XVII – XVIII ст.*, Київ 1978.
- Ісаєвич Я., *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*, Львів 2002.
- Когут З., *Розвиток малоросійської самосвідомості і українське національне будівництво* [в:] *Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України*, Київ 2004, с. 80–101.

- Корчмарик Б., *Духовні впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України*, Львів 1993.
- Крупницький Б., *Біографія гетьмана Данила Апостола в німецькому журналі за 1728 р.* [в:] *Науковий збірник Українського вільного університету в Празі*, Прага 1942, т. III, с. 211–224.
- Крупницький В., *Культурне життя України за гетьмана Данила Апостола*, Кіль [б. р.].
- Мітченко В., *Мистецтво скоропису в просторі українського барокко* [в:] „Український світ”, 1991, № 1, с. 24–25.
- Мойсієнко В. М., *Житомирський рукописний кодекс XVIII ст.* [в:] *Гисторія ... Г. Граб'янки / Лѣтопись краткій ...*, упоряд. В. М. Мойсієнко, Житомир 2001, с. 5–38.
- Морозов Д. А., *Вифлеемский экземпляр арабского Евангелия Даниила Апостола* [в:] „Архив русской истории”, Москва 2007, вып. 8, с. 645–651.
- Морозов Д. А., *Арабское Евангелие Даниила Апостола (К истории первой арабской типографии на Востоке)* [в:] „Архив русской истории”, Москва 1992, вып. 2, с. 193–203.
- Павленко С., *Іван Мазепа як будівничий української культури*, Київ 2005.
- Панашенко В. В., *Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (на матеріалах Лівобережної України)*, Київ 1974.
- Пляшко Л., *Сорочинський іконостас. Ознаки стилю рококо: Мистецтвознавча розвідка*, Київ 2001.
- Пришляк В., *Григорій Граб'янка (Історико-генеалогічна розвідка)* [в:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, зб. наук. праць, Львів 2011, вип. 20: ACTES TESTANTIBUS: ювілейний зб. на пошану Леонтія Войтовича, с. 550–568.
- Пришляк В., *З листування Данила Апостола* [в:] „Український археографічний щорічник”, Київ 2010, нова серія, вип. 15, с. 384–413.
- Розсоха Л., *Сорочинський Святомихайлівський монастир: Історико-краєзнавча розвідка*, Миргород 2008.
- Соболевский А. И., *Панегирик 1728 года* [в:] *Чтения в Историческом обществе Нестора-леторисца*, Киев 1896, кн. XI, отд. III: материалы, под. ред. А. М. Лазаревского, с. 39–45.
- Степовик Д., *Іван Щирський: Поетичний образ в українській бароковій гравюрі*, Київ 1988.
- Степовик Д., *Українська гравюра бароко: майстер Ілля, Олександр Тарасевич, Леонтій Тарасевич, Іван Щирський*, Київ 2013.
- Сулима М., *Українська драматургія XVII–XVIII ст.*, 3-тє вид., Київ 2010.
- Ульяновский В., *Выдубицкий чуда архангела Михаила монастырь. История в лицах, памятниках архитектуры и церковного искусства*, Київ 2009.
- Утевська П., Горбачов Д., *Таємна вечерея у Сорочинцях* [в:] *Хроніка – 2000*, Київ 1996, вип. 16, с. 122–131.
- Харлампович К., *Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь*, Казань 1914, т. I.
- Хижняк З. І., *Трофимович Федір* [в:] *Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст.: енциклопед. вид.*, упор. З. І. Хижняк, за ред. В. С. Брюховецького, Київ 2001, с. 539–540.

- Швець І., *Діяльність українських православних місіонерів у XVIII столітті*, Луцьк 2009.
- Шевельов Ю., *До питання періодизації історії української мови* [в:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, зб. наук. праць, Львів 1998, вип. 5: ПРОΣΦΩΝΗΜΑ: Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича, с. 689–692.
- Шевчук В., *Суспільно-політична думка в Україні від 1710-го по 90-ті роки XVIII століття* [в:] *Тисяча років української суспільно-політичної думки*. У 9-ти т., Київ 2001, т. 4, кн. 1. Перша третина XVIII ст., упор., прим. В. Литвинова, передм. В. Шевчука, с. 7–188.
- Щербаківський В., *Матеріали до історії українського мистецтва. Іконостас церкви Гетьмана Данила Апостола в с. Сорочинцях* [в:] *„Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі”*, Прага 1944, т. 5, с. 47–68.
- Oliančyn D., *Aus dem Kultur- und Geistesleben der Ukraine*, II: *Schule und Bildung* [w:] „Kyrios”, Königsberg; Berlin 1937, jg. 2, h. 3–4, s. 28–32.
- Saunders D., *The Ukrainian Impact on Russian Culture. 1750–1850.*, Edmonton 1985.
- Schuster J. M., *The Cultural Policy*, Chicago 1985.

CULTURAL SPACE OF THE HETMANATE IN THE TIMES OF DANYLO APOSTOL RULE

This article explores the social and cultural life of the historical circumstances of the Cossack Hetmanate under the rule of Hetman Danylo Apostol in the 1727–1734. Based on lesser-known archival and published sources the main forms of cultural and spiritual life of Ukraine in the very time period is highlighted: education, literature, church building. Particular attention is paid to cultural policy, main areas of cultural and spiritual development and features of the Hetmanate cultural space in the context of adaptation or confrontation of the autonomous Cossack Ukraine vis-à-vis policy of centralization and incorporation of the newly emerging Russian Empire. Internal connections and patterns of Ukrainian cultural process in the late Baroque, its role and place in the formation of Ukrainian national identity are traced.

Key words: culture, cultural policy, literature, church architecture, national identity, hetman, Zaporosian Host, the Hetmanate, Russian Empire, Danylo Apostol.